

SVĖDASŲ VARPAS

2024 m. rugpjūčio mėn.

ŠVENTINIS LEIDIMAS

Leidžiamas nuo 2016 liepos 1 d.

Nuotraukos autorius Vytautas Bagdonas

SVEIKINIMO ŽODIS

Sveiki, mieli skaitytojai,

Rodos, visai neseniai minėjom 520-ąsias Svėdasų metines, o metai jau apsisuko ratuku ir vėl eilinis gimtadienis. Kol kažkas dejuoja, kaip sunku ir blogai, pažvelkime į viską optimistiškai. Gyvename labai dinamišką, įdomų gyvenimą. Esam gyvi ir daugmaž sveiki, turim maisto, vandens, stogą virš galvos, kvėpuojam grynu oru... tiesiog kvėpuojam... Tai išties daug. Vertinkime tai.

Vertinkime vieni kitus. Ne kaip nacionalinį patiekalą, o kaip mąstančias būtybes. Nesam tikri dėl ateities, bet juk labai smagu tikėti, kad kažkur netoli mūsų laukia džiaugsmas, gėris, stebuklas, sušildantis vidų, it puodelis garuojančios arbatos žvarbų žiemos vakarą.

Labai tikiuosi, kad šitas laikraščio numeris kažkam bus kaip mažytis stebuklas, ramybės minutėlė. Be pykčio, politikų, nesantaikų.

Apžvelgsime, kas vyko aplink mus, panirsime į istorijos vingius ir vėl keliausime nesustojančiu metų ratu. Ne tik ieškodami, bet ir patys kurdami stebuklą po stebuklo...

Alma Švelnienė
„Svėdasų Varpo“ redaktorė

SVĖDASIŠKIAI ŠIMTMETĮ MININČIOJE DAINŲ ŠVENTĖJE

Praūžus pirmajam pasauliniam karui Svėdasuose kultūrinei veiklai pradėjo vadovauti tuometinis vargonininkas Petras Vinkšnelis. Rengė vaidinimus, o po vaidinimų jo diriguojamas choras atlikdavo keletą dainų. 1924 metais šis choras jau dalyvavo pirmojoje Dainų šventėje Kaune, vėliau 1928 bei 1930 metais. Būtent taip prasidėjo pirmieji Svėdasų dainingųjų meno mėgėjų žingsniai Dainų šventėse. Vadovaujant Rožei Gikytei – Lapienienei folklorinis ansamblis „Svėdasai“ dalyvavo penkiose Dainų šventėse – 2003, 2007, 2014, 2018 ir 2024 metais.

Šių metų vasarį folklorinis ansamblis „Svėdasai“ po ilgų repeticijų ir programos sudarymo dalyvavo šimtmetį mininčios Lietuvos Dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ folkloro dienos „Rasi rasoj rasi“ atrankoje. Ansamblis pristatė programą pavadinimu „Kol aini, tol gyveni“. Dainų, ratelių ir pasakojimų pateikėja, šiemet atšventusi 106 gimtadienį, Faustina Merkytė – Palskienė. Su nekantrumu ansamblio nariai laukė atrankos rezultaty. Ir po ilgo laukimo sužinojo, kad dalyvaus šimtmetį mininčioje Lietuvos Dainų šventėje „Kad giria žaliuotų“. Koks jausmas dalyvauti tokioje iškilmingoje Dainų šventėje? Sunku apsaakyti. Sutikę paklauskite šių žmonių, nes jų vardai aukso raidėmis įrašyti Lietuvos Dainų šventės istorijoje.

Dalyvių sąrašas šimtmetį mininčios Lietuvos Dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ folkloro dienoje „Rasi rasoj rasi“ 2024 m. Anykščių kultūros centro Svėdasų skyriaus folkloro ansamblis „Svėdasai“, vadovaujamas Rožės Lapienienės: Vida Putrimienė, Daiva Budreikienė, Inga Vanagienė, Jovita Špalovienė, Elvyra Zabarskienė, Donatas Kutka, Gražina Puolienė, Alma Švelnienė.

Ramunė Lapienytė
AKC Svėdasų skyriaus meno vadovė

SVĖDASŲ GIMNAZIJOS ISTORIJS PUSLAPIAI

Įvažiuojančius į Svėdasus nuo Rokiškio, pirmiausia pasitinka, o išvažiuojančius palydi, šalia kelio išsidėstę mūriniai gimnazijos pastatai. Ir pirmą kartą pro mūsų miestelį keliaujantiems akivaizdu, kad pakelyje yra ne kas kita, o mokyimo įstaiga. Ne viena svėdasiškių karta prie tokio vaizdo įprato, ir neįsivaizduoja miestelio be mokyklos...

Istoriniai šaltiniai byloja, kad mokyklos ištakos Svėdasuose prasidėjo dar 1574 metais, kuomet čia atsirado pirmoji katalikų parapijinė mokykla, kurioje vaikus mokė vietiniai kunigai. Tačiau po kurio laiko ta mokykla buvo uždaryta ir vėl atkurta tik tai po 200 metų – 1777 metais. Kurį laiką Svėdasuose dar veikė ir evangelikų liuteronų įkurta mokykla, globojama didikų Radvilų. Po 1863 metų sukilimo lietuvišką mokyklą carinė valdžia uždarė ir įkūrė rusišką. Lietuviškos spaudos draudimo laikais Svėdasuose ir aplinkinėse vietovėse veikė slaptos mokyklos, kurių ne viena buvo susekta caro žandarų... 1907 metais Svėdasuose buvo įsteigta „Saulės“ draugijos pradinė mokykla, vėliau, po švietimo reformos, buvo suorganizuota daugiau klasių, vaikai galėjo siekti didesnio išsilavinimo. Iki 1937 metų mokykla Svėdasuose naudojosi privačių asmenų nuomojamomis patalpomis skirtingose miestelio vietose. O 1937 metais buvo pastatytas tipinis šešių skyrių mokyklai skirtas dviaukštis mūrinis pastatas – aštuonių komplektų rūmai, kainavę valstybei net 120 tūkstančių litų. Tuo metu tai buvo išskirtinis, didingas pastatas Svėdasuose, o jame įsikūrusi mokykla, pagerbiant kraštiečio lietuvių literatūros klasiko kanauninko Juozo Tumo-Vaižganto atminimą, pavadinta „Pragiedrulių“ vardu. Antrojo pasaulinio karo metais (1942 m.) mokykloje jau buvo septyni skyriai, o 1943- 1944 m. buvo įsteigtos pirma ir antra progimnazijos klasės, paskui dar keletą metų Svėdasuose jau veikė pilna progimnazija. Karo metu kurį laiką mokyklos patalpose buvo įsikūrusi vokiečių žandarmerija, o vokiečiams traukiantis, mokykla nukentėjo, buvo apgriauta. Karas, pokaris pareikalavo ir svėdasiškių pedagogų aukų. **[tęsinys 3 puslapyje]**

SVĖDASŲ GIMNAZIJOS ISTORIJS PUSLAPIAI

[Tęsiama iš 2 puslapio] 1944-ųjų vasarą hitlerininkų nušautas progimnazijos direktorius Boguslavas Matulevičius, kuris buvo baigęs karo mokyklą, mokėjo kalbėti vokiškai. Atostogaujant pas gimines, nuo raudonosios armijos besitraukiantys vokiečiai pasiūlė jam trauktis kartu, o kai šis atsisakė palikti gimtąjį kraštą, nušovė. Pokario metais kartu su kitais kovotojais už Laisvę ir Nepriklausomybę žuvo partizaninį kelią pasirinkę mokytojai J. Matulis ir R. Bagdonas...

1948 metais Svėdasuose jau veikia gimnazija, bet sovietmečiu „Pragiedrulių“ vardas buvo panaikintas. Ta „bevardė“ gimnazija 1950-aisiais tapo vidurine mokykla. Gerokai išaugus mokinių skaičiui, teko dirbti dviem pamainomis, bet vis tiek visi mokiniai negalėjo sutilpti į vienintelį mokyklos pastatą. Todėl 1958-1959 m. mokyklai pritaikomas miestelyje šalia malūno esantis medinis namas. Tačiau ir čia, įrengus klases, problema nebuvo išspręsta. Tiktai 1966-aisiais metais, pastačius priestatą ir įkurdinus 14 klasių, mokykla jau galėjo veikti normaliau, nors dar trūko sporto ir aktų salių. Tuometinis Svėdasų kolūkis 1964 metais mokyklai pastatė atskirą mūrinį pastatą – mokyklos dirbtuves, o medinis pastatas miestelyje pertvarkytas, pritaikant gyventi mokytojams penkiuose butuose. Tačiau, bėgant metams, mokykla pasidarė vėl per ankšta. Todėl 1980-1981 metais buvo pastatytas naujas mokyklos priestatas su valgykla ir sporto sale. Dar vienas įsimintinas ir džiaugsmingas įvykis mokyklos istorijoje buvo pastatų renovacija už daugiau kaip 1,5 mln. litų, kuriuos skyrė Pasaulio bankas, prisidedant Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir Anykščių rajono savivaldybei.

1989-ųjų rugsėjo 20-ąją, minint Juozo Tumo-Vaižganto 120-ąsias gimimo metines, Svėdasų vidurinė mokykla pavadinta šio žymaus rašytojo vardu. Tokio garbingo vardo mokyklos bendruomenė siekė ir laukė ne vieną dešimtmetį... Prieš iškilmes mokyklos kiemyje buvo pastatytas iš Svėdasų krašto kilusio tautodailininko Stasio Karanausko sukurtas stogastulpis, įamžinęs Vaižganto portretą ir tris jo kūrybinių personažus: Alaušo varpą, smuikeliu grojantį Mykoliuką ir juostų audėją lietuvaitę. Mokyklos vestibulis pasipuošė anykštėno tautodailininko Jono Tvardausko medžio drožiniais „vaižgantiška“ tematika.

Dar vienas svėdasiškių mokyklos pasiekimas – po 58 metų čia vėl atsirado gimnazija. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2006 m. vasario 20 d. įsakymu buvo akredituota Svėdasų vidurinės mokyklos vidurinio ugdymo programa. Tuo remdamasi Anykščių rajono Savivaldybės taryba 2006 m. kovo 30 d. sprendimu suteikė Svėdasų Juozo Tumo-Vaižganto vidurinei mokyklai gimnazijos statusą.

Su gimnazijos istorija artimai susijusi ir šios mokymo įstaigos dabartis. Čia puoselėjama daug prasmingų tradicijų, vyksta įvairių renginių, atsiranda ir naujų švenčių. Taip kasmet gimnazijos istorija pildosi naujais puslapiais, nepamirštant ir pradžių pradžios, netvirtų pirmųjų svėdasiškių mokyklų žingsnių, mokslo žinių šviesą skleidusių mokytojų, savąją mokyklą garsinusių ir tebegarsinančių buvusių moksleivių.

Moksleiviai turi ir savąją „Mokyklos dainą“, kurią sukūrė pedagogai: žodžius parašė Žerutė Semaškienė, muziką - Irena Pabarškienė ir Vytautas Jucys. Kaip norėtusi, kad dar ilgai skambėtų žodžiai:

„Prie Alaušo, prie Beragio/ Sklinda Vaižganto žodžių šviesa;/ Skamba, aidi širdžių mūsų varpeliais/ Svėdasų, Svėdasų mokykla...“

Ypač aktualūs, nes svėdasiškius neramina gimnazijos ateitis. Visoje šalyje ir Svėdasuose atsiskleidžia niūrūs faktai: provincijoje mažėja jaunų šeimų, gimsta mažiau vaikų. Mažėjant mokinių skaičiui, pustuštės mokyklos nebegali gyvuoti, jos reorganizuojamos, arba uždaromos. Kaip bebūtų liūdna, gali taip atsitikti, kad gimnazijos Svėdasuose nebeliks, jos vietoje ugdymo procesą tęs kitokį statusą įgijusi įstaiga.

Norisi viltinai tikėti, kad metų metais puoselėta ir saugota mokymo įstaiga neliks tik istorija...

Tiek trumpai apie Svėdasų Juozo Tumo-Vaižganto gimnaziją. Išsamiau susipažinti galima gimnazijos muziejuje. 2008-2009 metais buvo išleistos dvi informacinio-pažintinio pobūdžio knygelės: „Svėdasų Juozo Tumo-Vaižganto gimnazija“ ir „Su Vaižganto vardu – 20 metų“. Skelbta nemažai vertingos informacijos ta tema ir žiniasklaidoje, socialiniuose tinkluose. Kai ką apie mūsų regiono švietimo istoriją galima surasti ir Kunigiškiuose veikiančiame Svėdasų krašto muziejuje.

Vytautas Bagdonas
Svėdasų krašto muziejaus muziejinkas

Kairėje: Rugsėjai į Svėdasų Juozo Tumo-Vaižganto gimnaziją dar sukviečia nemažą būrį jaunimo (nuotrauka straipsnio autoriaus Vytauto Bagdono).

Dešinėje: istorinėje nuotraukoje, darytoje 1940 metais, matyti neseniai pastatyta Svėdasų „Pragiedrulių“ mokykla. Nuotraukos kopija iš svėdasiškio kraštotyrininko, muziejinko Raimondo Guobio 2005 metais parengto ir išleisto leidinio „Svėdasų albumas“ („Svėdasai senose 1909-1943 m. fotografijose“)

APIE KULTŪRINIUS INTARPUS

Nuotraukos autorė Rūta Stanevičienė

Rudens slenksčio dar neperžengusi vasaros branda dosni ir šiluma, ir lietumi iš gilaus, debesuoto dangaus, ir saulėtais pragiedruliais. Dar ir pats atostogų, tad kelionių, lėtesnio buvimo, pramogų ir atradimų metas. Visgi nuo Žolinės begalinis laikas jau link rudens pasislenka. Juntamai trumpesnė diena, tylos vis daugiau, žaluma įgauna sodriausią savo atspalvį, nors toliai jau rusvėja ir gelsta. Nuolatinis, nepaliaujamas, nesustabdomas kismas ir nenuspėjamumo stebuklas...

Panašiai ir kultūrinėse veiklose. Vargu ar įmanoma pakartoti kūrybiškumo, įkvėpimo akimirką, rasti tokią pat, bet kiekviena buvusi, kaip ir gamtiniame kraštovaizdyje, dėliojasi, kol susilieja į bendrą paveikslą.

Laikas ir gamta nepalieka tuštumos - vienaip ar kitaip ir visuomet įvairiai ją užpildo. Žmogaus veiklos taip pat įsilieja ir papildo jau esančią visumą. Kartais labai plačią, veik neaprepiamą, o kartais arčiausiai esančią. Norisi tikėti, kad darniai.

Viešoji įstaiga „Atvertos langinės“ įkurta beveik prieš devynis metus Kunigiškiuose. Savo veiklomis, paremtomis neatlygintina savanoryste, pajvairina kultūrinį vyksmą, išnaudoja neįprastas ir anksčiau nepastebėtas vietas nedideliems kultūriniais tarpams. Dažniausiai tai parodos – tapybos, keramikos, drožinių, suteiktos Lietuvos muziejų, profesionalių dailininkų, tautodailininkų, savamokslių menininkų bei susitikimai su kūrėjais.

Per prieš keletą metų buvusią, sukėlusią daug prieštaravimų ir net priešiškų minčių bei tokių pat išraiškų kovidų pandemiją, bandant ją suvaldyti ir saugant žmonių sveikatą, patyrėme apribojimų. Labai suvaržytos, perkeliant į virtualią erdvę, buvo ir kultūrinės veiklos. Sudėtingu laikotarpiu, stingant gyvo, įtraukiančio gyvenimo, kilo mintis perkelti nedidelę dalį kultūrinio vyksmo iš nuotolio kompiuterio monitoriuose į jai įprastesnę terpę ir rasti būdą gyvai lankyti parodas. Anykščių kultūros centro Svėdasų skyriaus mažosios salės langai tam puikiai tiko. Kūriniai pradėti eksponuoti anapus langų, o apžiūrėti iš lauko pusės bet kuriuo patogiu laiku. Toks parodų eksponavimo būdas netruko pasklisti ir kituose ne tik Anykščių, bet ir aplinkinių rajonų miestelių kultūros įstaigose. Svėdasuose jis sėkmingai gyvuoja iki šiol. Teko girdėti, kad keliaujantys pro Svėdasus, akies kraštu pastebėję, kad ekspozicija languose pasikeitė, stabtelė aplankyti. Šiuo metų languose tapybos paroda „Angelai“.

Svėdasų Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios šventoriuje rymanti Marikonijų koplyčia ne tik vienas vertingiausių neogotikinės architektūros statinių Lietuvoje, graškščiomis bokštelių smailėmis link dangaus besistiebiantis, bet ir dar viena erdvė parodoms. Čia jos eksponuojamos atlaidų sekmadieniais.

Ilgokai neįaukios tylos dykvietė supo Kunigiškiuose gimusio, skulptoriaus, iki šiol nepralenkto akvarelės meistro ir pradininko Lietuvoje Kajetono Sklėriaus (1876 – 1932) atminimą. Kartais išties sunku suprasti, kaip atsitinka, kad reikšmingos Lietuvos menai ir kultūrai asmenybės atsiduria užmarštyje, istorinės atminties paribuose. Nors gal tai ir nestebina, žinant kiek neužgijusių netolimos praeities žaizdų ir dabar dar turi mūsų šalis. Šio įstabaus kūrėjo atminimui „Atvertos langinės“ sumanė ir jau keletą pastarųjų metų įgyvendina skulptūrų erdvės Kajetono Sklėriaus gimtajame Kunigiškių kaime įkūrimo idėją. Šiomet, pačioje vasaros pradžioje savo vietą čia rado tarptautinį pripažinimą turinčio tautodailininko Rimanto Zinkevičiaus drožinys. Viliuosi, kad įpusėjęs sumanymui, jis bus sėkmingai ir užbaigtas, o Kunigiškių I kaime Kajetono Sklėriaus atminimui skirta vieta taps dar patrauklesnė lankymui ir žinia apie šio kūrėjo asmenybę sklis dar plačiau.

Pirmą rudens mėnesį, rugsėjį Svėdasuose tradiciškai viena iš keleto visoje Europoje tuo pat metu minimų Europos paveldo dienų skiriama arčiausiai esančiam kultūros paveldui pažinti. Viešoji įstaiga „Atvertos langinės“ šiais metais, jau penktą kartą, organizuos šių dienų renginį. Šiomet jis bus skirtas neogotikinės Svėdasų architektūros pažinimui.

Juozo Tumo Vaižganto žodžiais „Laikas duobes kasa ir duobių vietoje kalnus supila“. Išties sunku nuspėti laiko tėkmės kryptį ir gylį. Kokie šios tėkmės vingiai ar netolygumai Viešosios įstaigos „Atvertos langinės“ veiklas aplenks, ką paliks praeičiai, kam bus lemta atsinaujinti, o kas naujai rasis.

Rūta Stanevičienė

